

บทที่ 4

ปัญหาเรื่องความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

4.1 ความสำคัญของการรู้ความจริงเกี่ยวกับโลกภายนอกในระบบความคิดของพุทธปรัชญา

ขอให้พิจารณาพุทธพจน์ที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผัสสสายตนะ 6* ประการนี้ที่บุคคลไม่ฝึกฝน ไม่คุ้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมระวังแล้ว ย่อมนำทุกข์หนักมาให้ ... ผัสสสายตนะ 6 ประการนี้ที่บุคคลฝึกฝน คุ้มครองดี รักษาดี สำรวมระวังดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้¹

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้าวกล้าถึงสมบุรณ์ แต่เจ้าของผู้รักษาข้าวกล้าเป็นผู้ประมาทและโศกินข้าวกล้า, ลงสู่ข้าวกล้าโน้น ฟังถึงความเมาความประมาทตามต้องการ แม้ฉันใด ปุถุชนผู้ไม่สดับแล้วไม่ทำความสำรวมในผัสสสายตนะ 6 ย่อมถึงความประมาทในกามคุณ 5** ตามต้องการฉันนั้น²

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญที่เรียกว่า มารมาร ... ที่เรียกว่า สัตว์สัตว์ ... ที่เรียกว่า ทุกข์ทุกข์ ... ดังนี้ด้วยเหตุเพียงเท่าไรพระเจ้าข้า จึงเป็นมารหรือบัญญัติว่ามาร ... จึงเป็นสัตว์หรือบัญญัติว่าสัตว์ ... จึงเป็นทุกข์หรือบัญญัติว่าทุกข์

ดูกรสมิทธิ จักขุรูป จักขุวิญญาณ มีธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ ... ใจ ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณมี

---

* ผัสสสายตนะ 6 หรือผัสสะ 6 คือความกระทบ ความประจวบกันแห่งอายตนะภายใน อายตนะภายนอกและวิญญาณ มี 6 ประการได้แก่ 1.จักขุสัมผัส 2.โสตสัมผัส 3.ฆานสัมผัส 4.ชีวหาสัมผัส 5.กายสัมผัส 6.มโนสัมผัส

¹ สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 18 ข้อที่ 128-129.

** กามคุณ ส่วนที่นำใคร่นำปรารถนามี 5 อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รสและโผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย)

² สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 18 ข้อที่ 344.

อยู่ ณ ที่ใด มารหรือการบัญญัติว่ามาร ... สัตว์หรือการบัญญัติว่าสัตว์ ... ทุกข์ หรือการบัญญัติว่าทุกข์ก็มีอยู่ ณ ที่นั้น³

จากพุทธพจน์ที่ยกมานี้ เราจะเห็นได้ว่าในทัศนะของพุทธปรัชญา การรับรู้โลกภายนอก (ผัสสาयตนะ 6 หรือ สฬายตนะ) นั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องความสุข ความทุกข์ของชีวิตมนุษย์หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือชีวิตมนุษย์จะมีความสุขหรือความทุกข์ส่วนหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับว่าเราจะมีความรู้เกี่ยวกับโลกอย่างไร พุทธปรัชญาอธิบายว่า โดยปกติมนุษย์เราเมื่อรับรู้โลกภายนอก เรามิได้รับรู้อย่างที่มันเป็นอยู่จริงๆ แต่เรายังให้ความหมายแก่มัน เป็นการสร้างโลกขึ้นมาใหม่ให้เป็นไปต่างๆ นานาตามแต่จิตเราจะคิดปรุงแต่งไป พร้อมกันนั้นเรายังพยายามที่จะควบคุมมันให้เป็นไปตามแรงปรารถนาของเรา หากเป็นไปตามที่เราปรารถนาก็จะส่งผลให้เกิดความสุข แต่เนื่องจากโลกภายนอกนั้นตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ ความเป็นอนิจจัง(ไม่เที่ยง) ทุกขัง(เป็นทุกข์)และอนัตตา(ไม่ใช่ตัวตน) เราจึงไม่อาจควบคุมให้มันเป็นไปที่เราปรารถนาได้ และเมื่อไม่เป็นไปตามที่เราปรารถนาผลก็คือความทุกข์ ความผิดหวัง แต่ในทางกลับกันถ้าเรารับรู้โลกตามที่มันเป็นจริงและรู้เท่าทันธรรมชาติของมัน(ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ความทุกข์ความผิดหวังก็จะไม่เกิดขึ้น ในท้ายที่สุดเราก็จะได้รับแต่ความสุขสงบอันแท้จริง มีพุทธพจน์ที่กล่าวถึงการรับรู้โลกตามที่เป็นจริงแล้วก่อให้เกิดความความสุขไว้ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลเมื่อรู้เมื่อเห็นจักขุตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นรูปตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นวิญญาณตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นสัมผัสตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นความเสวยอารมณ์เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ตามที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยตามความเป็นจริง ย่อมไม่กำหนดในจักขุ ไม่กำหนดในรูป ไม่กำหนดในจักขุ วิญญาณ ไม่กำหนดในจักขุสัมผัส ไม่กำหนดในความเสวยอารมณ์เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ตามที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลนั้นไม่กำหนดหนักแล้ว ไม่หมกมุ่น ไม่ลุ่มหลง เล็งเห็นโทษอยู่มีอุปทานขันธทั้ง 5 ถึงความไม่พอกพูนต่อไป และเขาจะละตัณหาที่นำไปสู่ภพใหม่ด้วยความกำหนด ด้วยอำนาจความยินดีอันมีความเพลิดเพลินในอารมณ์

³ สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 18 ข้อที่ 71-74.

นั้นๆ ได้ จะละความกระวนกระวายแม้ทางกาย แม้ทางใจได้ จะละความ
เดือดร้อนแม้ทางกาย แม้ทางใจได้ จะละความเร่าร้อนแม้ทางกาย แม้ทางใจ
เขาเสวยทั้งสุขทางกายบ้าง สุขทางใจบ้าง ...⁴

เราอาจเข้าใจการรับรู้โลก 2 แบบ คือ แบบที่ทำให้เกิดทุกข์และไม่เกิดทุกข์(เกิดสุข)ได้ดี
ยิ่งขึ้น จากตัวอย่างที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเทียบเหมือนชายผู้กำหนด มีจิตปฏิพัทธ์
พอใจอย่างแรงกล้า มุ่งหมายอย่างแรงกล้าในหญิง เขาเห็นหญิงนั้นยืนพูดจา
กระซิกกระซี้รำเรงอยู่กับชายอื่น ดูกรภิกษุทั้งหลายพวกเขาจะสำคัญความชื่อนั้น
เป็นไฉน ความโศก ความรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้น
ใจจะพึงเกิดกับชายนั้น เพราะเห็นหญิงคนโน้นยืนพูดจากระซิกกระซี้รำเรงอยู่กับ
ชายอื่นบ้างหรือไม่ฯ

พวกภิกษุทูลว่า ต้องเป็นเช่นนั้นพระพุทธเจ้าข้าฯ

พ. ชื่อนั้นเพราะเหตุไร

ภ. พระพุทธเจ้าข้า เพราะชายคนโน้นกำหนดหนักแล้ว มีจิตปฏิพัทธ์พอใจอย่าง
แรงกล้า มุ่งหมายอย่างแรงกล้าในหญิงคนโน้น ฉะนั้น ความโศก ความรำพัน
ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้นใจ จึงเกิดขึ้นแก่เขา เพราะเห็น
หญิงนั้นยืนพูดจากระซิกกระซี้รำเรงอยู่กับชายอื่นฯ

พ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ต่อมาชายคนโน้นมีความดำริอย่างนี้ว่า เรากำหนดหนัก
แล้ว มีจิตปฏิพัทธ์พอใจอย่างแรงกล้า มุ่งหมายอย่างแรงกล้าในหญิงคนโน้น
ความโศก ความรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้นใจ จึง
เกิดขึ้นแก่เราได้ เพราะเห็นหญิงคนโน้นยืนพูดจากระซิกกระซี้รำเรงอยู่กับชายอื่น
กระนั้นเลยเราพึงละความกำหนดพอใจในหญิงคนโน้นที่เรามีใจนั้นเสียเถิด เขา

⁴ มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ 14 ข้อที่ 828.

จึงละความกำหนัดพอใจในหญิงคนนั้นเสีย สมัยต่อมา เขาเห็นหญิงคนนั้น
พุดจากระชกกระชี่รำเรงอยู่กับชายอื่น

พ. ดูกรภิกษุทั้งหลายพวกเธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ความโศก ความ
รำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้นใจ จะพึงเกิดแก่ชายนั้น
เพราะเห็นหญิงคนโน้นยืนพุดจากระชกกระชี่รำเรงอยู่กับชายอื่นบ้างหรือไม่

ภ. ข้อนั้นหามิได้พระพุทธเจ้าข้า

พ. ข้อนั้นเพราะเหตุไร

ภ. พระพุทธเจ้าข้า เพราะชายโน้น คลายกำหนดในหญิงคนโน้นแล้ว ฉะนั้น
ความโศก ความรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้นใจจึงไม่
เกิดขึ้นแก่เขา เพราะเห็นหญิงคนโน้นยืนพุดจากระชกกระชี่รำเรงอยู่กับชายอื่น⁵

จากข้อความข้างต้นชายหนุ่มที่อยู่ในคำอธิบายของพระพุทธองค์มีการรับรู้โลก(ในที่นี้วัดดู
หรือโลกภายนอกที่ถูกรับรู้ คือหญิงสาว) ใน 2 ลักษณะ คือ

1. รับรู้ว่าสิ่งที่เห็นเป็นหญิงสาวที่น่ารัก น่าชื่นชมยินดี
2. รับรู้ว่าสิ่งที่เห็นเป็นสิ่งสมมติที่เรียกกันว่า "หญิงสาว" แต่สภาพอันแท้จริงมันเป็นแต่
เพียงกลุ่มของนามรูปซึ่งประกอบกันขึ้นจากขั้น 5

การรับรู้โลกในข้อที่ 1. ชายหนุ่มได้ให้ความหมายใหม่แก่สิ่งที่เห็น มีการปรุงแต่งโดยการ
เอาตัวตนเข้าไปผูกพันสร้างสิ่งที่เขารับรู้ให้เป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นสำหรับตัวเขา คือสร้างให้เป็นหญิง
สาวที่น่ารักน่าชื่นชมยินดี ก่อให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น(อุปทาน)อยากได้ใคร่เอามาครอบครองไว้
เป็นของตนและต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่ตนปรารถนา เช่น ต้องคอยดูแลเอาใจใส่ตนแต่
เพียงผู้เดียวจะไปสนใจใคร่อื่นอีกไม่ได้ แต่แล้วเขาก็ไม่สามารถควบคุมให้เป็นตามที่เขาปรารถนา
เมื่อสิ่งที่เขาบัญญัติขึ้นไม่เป็นไปตามที่เขาปรารถนาความทุกข์ความเศร้าโศกจึงเกิดขึ้นแก่เขา ใน
ทัศนะของพุทธปรัชญาถือว่าการรับรู้แบบนี้เป็นการรับรู้ที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงและเป็นสาเหตุ
แห่งทุกข์

⁵ มัชฌิมนิคาย อุปรินณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ 14 ข้อที่ 13.

ส่วนการรับรู้โลกในข้อที่ 2. พุทธปรัชญาถือว่าการรับรู้โลกที่ตรงกับความเป็นจริง คือรับรู้ว่ามีสิ่งซึ่งชาวโลกเรียกกันว่า “หญิงสาว” นั้นเป็นการเรียกโดยสมมติ แต่แท้จริงแล้วก็แค่เพียงกลุ่มของนามรูปซึ่งประกอบไปด้วยชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) มีธรรมดาต้องตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ ไม่มีอะไรเลยที่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น(อุปทาน)เอาว่าเป็นตัวเราหรือของๆ เรา(อหังการ, มมังการ) เมื่อชายหนุ่มเห็นดังนี้แล้วก็จะเกิดความหน่าย(นิพพิทา)หมดความใคร่หรือความกำหนดลุ่มหลงในตัวหญิงสาว ความปรารถนาที่จะให้เป็นไปต่างๆ นานาก็จะไม่เกิดความทุกข์ที่จะตามมาเพราะความผิดหวังก็จะไม่เกิดด้วยเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป ในทัศนะของพุทธปรัชญา การมีความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกอย่างไรนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการก่อให้เกิดความสุขความทุกข์ในชีวิตมนุษย์ กล่าวคือถ้าเรามีความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนออกไปจากความเป็นจริง ความรู้ดังกล่าวนี้จะส่งผลให้เรา มีความสัมพันธ์ต่อโลกด้วยความยึดมั่นถือมั่นและในท้ายที่สุดก็จะก่อให้เกิดความทุกข์ แต่ถ้าหากเรามีความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกภายนอกตามที่มันเป็นจริงๆ เราจะมี ความสัมพันธ์ต่อโลกอย่างรู้เท่าทันและไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่น ผลก็คือจะก่อให้เกิดความสุข ความสุขในความหมายของพุทธปรัชญาก็คือการพ้นทุกข์และคำสอนอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาก็คือการพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง หรือที่เรียกกันว่า “นิพพาน” นั่นเอง

เราจะเห็นได้ว่าการรู้ความจริงเกี่ยวกับโลกภายนอกเป็นสิ่งที่สำคัญมากในระบบความคิดของพุทธปรัชญา เพราะการที่จะไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในพุทธปรัชญา(นิพพาน)ได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องมีความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลก การบรรลุธรรมก็คือการที่บุคคลนั้นๆ มองเห็นสิ่งต่างๆ (โลก)ตรงตามที่เป็น หากเราไม่มีความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกภายนอก การพ้นทุกข์หรือนิพพานก็จะมีไม่ได้ มองในแง่นี้การรู้ความจริงเกี่ยวกับโลกภายนอกและนิพพานจึงถือได้โดยว่าเป็นสิ่งที่ต้องมาคู่กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น เมื่อการรู้ความจริงเกี่ยวกับโลกสำคัญมากถึงเพียงนี้ จึงมีความจำเป็นที่พุทธปรัชญาต้องเชื่อต่อไปด้วยว่ามนุษย์นั้นสามารถมีความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกภายนอกได้และพุทธปรัชญาก็มีศัพท์เฉพาะที่ใช้เรียกการรู้ความจริงของโลกนี้ว่า “ยถาภูตญาณทัสสนะ”⁶

⁶ อังคุดตรนิกาย ทสกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ 24 ข้อที่ 2. หรือ อังคุดตรนิกาย เอกาทสกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ 24 ข้อที่ 209.

4.2 มนุษย์สามารถมีความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกภายนอกได้อย่างไร

กระบวนการรับรู้โลกที่ไม่ตรงตามความเป็นจริงและเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ พุทธปรัชญาเรียก การรับรู้แบบนี้ว่ากระบวนการรับรู้แบบสังสารวัฏฏ์ ส่วนกระบวนการรับรู้ที่ตรงตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) และนำไปสู่การพ้นทุกข์ พุทธปรัชญาเรียกว่ากระบวนการรับรู้แบบวิวิฏฏ์ ในกระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์ขั้นตอนที่สำคัญและเป็นจุดแยกที่ทำให้กระบวนการรับรู้ของเรา เป็นแบบสังสารวัฏฏ์หรือแบบวิวิฏฏ์คือขั้นที่เรียกว่า "สัญญา" พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้อธิบายถึงประเด็นนี้เอาไว้ว่า

...ในที่นี้สัญญา(Perception)เป็นความจำได้หมายรู้อารมณ์⁷ ถ้าจิตไม่มี กิเลสตัณหา สัญญาจะบริสุทธิ์คือรับรู้อารมณ์ตามความเป็นจริง แต่ถ้าจิตมี กิเลสตัณหา สัญญาจะปรุงแต่งนามรูปที่เกิดดับทุกขณะให้เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ในขั้นนี้สัญญาจะมีชื่อว่า ปปัญจสัญญา หมายถึง สัญญาที่ คิดปรุงแต่งอารมณ์ให้พิสดาร ด้วยแรงผลักดันของตัณหา มานะและทิฏฐิ ปุถุชนมีสัญญาชนิดนี้จึงมองสิ่งต่างๆ ไม่ตรงตามความเป็นจริง เกิด สัญญาวิปลาส คือรับรู้ผิดจากความเป็นจริง ... เพราะหมายรู้ผิดพลาด คิด คลาดเคลื่อนและเห็นวิปริตจากความเป็นจริงเช่นนี้ บุคคลจึงไม่มีปัญญาหรือ ความรู้เห็นตามความเป็นจริง เขาติดอยู่ในปัญจะหรือการปรุงแต่งที่จิตสร้าง เพิ่มเติมให้กับอารมณ์ทั้งหลาย การยึดติดในปัญจะจัดเป็นอวิชชาซึ่งทำให้เขา ไม่อาจบรรลุนิพพาน ...

ส่วนผู้ใดไม่ติดอยู่ในปัญจะและมีปัญจสัญญา เขามีเพียงสัญญา บริสุทธิ์ที่รับรู้อารมณ์ตามความเป็นจริงย่อมสามารถเข้าถึงนิพพาน..⁸

ตามคำอธิบายของพระเมธีธรรมาภรณ์ เราจะสังเกตได้ว่าสัญญานั้นสามารถแบ่งออกได้ ตามลักษณะการทำงานเป็น 2 ประเภทคือ

⁷ พระธรรมปิฎก , พุทธธรรมฉบับขยายความ , หน้า 41.

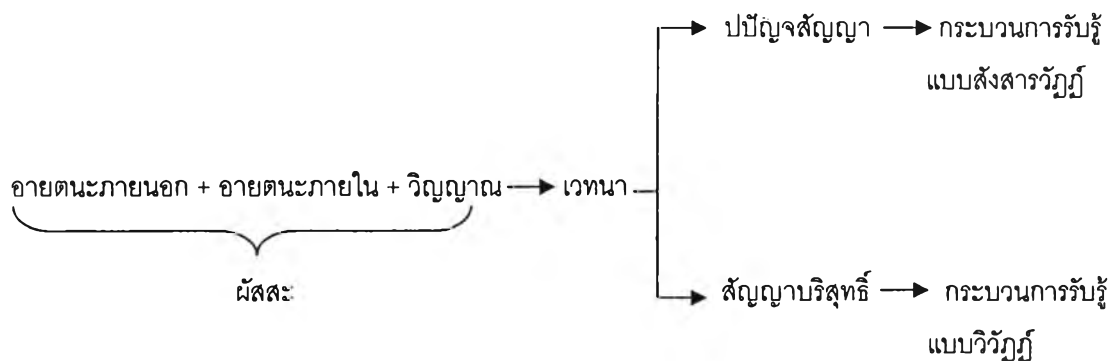
^{*} อารมณ์ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่ถูกรับรู้ไม่ใช่อารมณ์ที่ไซ้ในความหมายทั่วไป

⁸ พระเมธีธรรมาภรณ์ , พุทธศาสนากับปรัชญา (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด , 2533), หน้า 124-5.

1. ปัญหาสัญญา คือการหมายรู้ที่เกิดจากการปรุงแต่งเสริมเติมต่อด้วยอำนาจของตัณหา มานะและทิฏฐิ ก่อให้เกิดอวิชชาคือความไม่รู้สิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง การหมายรู้แบบนี้เป็น ของปุถุชนผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่

2. สัญญาบริสุทธิ์ คือการหมายรู้ที่ไม่มีการปรุงแต่งเสริมเติมต่อให้บิดเบือนออกไปจาก ความเป็นจริง เป็นการหมายรู้ของพระอรหันต์ที่ไม่มีกิเลสเข้ามาเกี่ยวข้อง

เราอาจเขียนแผนภาพเพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการรับรู้แบบสังสารวัฏฏ์และแบบวิวัฏฏ์ที่มี จุดแยกกันที่ชั้นของสัญญา ได้ดังนี้

หากเราจะพิจารณาลงไปเฉพาะกระบวนการรับรู้แบบวิวัฏฏ์ซึ่งเป็นกระบวนการรับรู้ที่ นำไปสู่ความรู้ที่แท้จริง(ตรงตามที่เป็นจริง)เกี่ยวกับโลก เราจะสังเกตได้ว่าเงื่อนไขจำเป็นของ กระบวนการรับรู้แบบนี้คือการทำงานในชั้นสัญญาต้องเป็นสัญญาบริสุทธิ์ ถ้าเราถามต่อไปว่า เงื่อนไขจำเป็นของสัญญาบริสุทธิ์คืออะไร คำตอบที่ได้คือสัญญาบริสุทธิ์ต้องเป็นสัญญาที่ไม่มี กิเลสเข้ามาเกี่ยวข้องและหากเราจะถามต่อไปอีกว่าเราจะทำอย่างไรให้สัญญาเราเป็นสัญญาที่ไม่ มีกิเลสเข้ามาเกี่ยวข้อง พุทธปรัชญาจะตอบว่าเราต้องฝึกฝนตนเองตามกระบวนการบางอย่างที่ เรียกว่า “ไตรสิกขา”

ไตรสิกขา(สิกขาสาม) คือข้อปฏิบัติที่จะต้องศึกษา 3 อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิต สิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^๑ เป็นหลักปฏิบัติในการขัดเกลาจิต มนุษย์ให้สะอาดผ่องใสปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองต่างๆ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

^๑ พระธรรมปิฎก .พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ .พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2543),หน้า 87.

อย่างนี้ศีล อย่างนี้สมาธิ อย่างนี้ปัญญา สมาธิอันศีลอบรมแล้วย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ จิตที่ปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบคือ กามสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ¹⁰

ความหมายของไตรสิกขามีคำอธิบายปรากฏอยู่ในขุททกนิกาย มหานิทเทส ความว่า

... อธิศีลสิกขาเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล เป็นผู้สำรวมด้วยปาติโมกขสังวรถึงพร้อมด้วยอาจารย์(ความประพฤติ)และโคจร(การจาริกไปเฉพาะที่อันควรแก่สมณะ) เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย(ปฏิบัติตามพระวินัย)ศีลชั้นน้อย ศีลชั้นใหญ่ ศีลเป็นที่ตั้ง เป็นเบื้องต้น เป็นพื้นฐาน เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นปาก เป็นประธานแห่งความถึงพร้อมด้วยกุศลธรรมนี้ทั้งหลาย นี้ชื่อว่าอธิศีลสิกขา

อธิจิตสิกขาเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปิติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสแห่งจิต ณ ภายใน มีธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิจารณ์เพราะวิตก และวิจารณ์สงบไป มีปิติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เพราะปิตินั้นไปจึงมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกายบรรลุดุติยฌาน ที่พระอรียะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ใดได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์และดับโสมนัสที่มีอยู่ก่อนนี้ได้ มีอุเบกขาให้สติบริสุทธิอยู่นี้ชื่อว่า อธิจิตตสิกขา

อธิปัญญาสิกขาเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญาประกอบด้วยปัญญาอันให้ถึงความเกิดและความดับเป็นอรียะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ภิกษุนั้นย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่คือความดับอาสวะ นี่คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา¹¹

¹⁰ ที่ขุททกนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 10 ข้อที่ 111.

¹¹ ขุททกนิกาย มหานิทเทส พระไตรปิฎกเล่มที่ 29 ข้อที่ 46.

อธิศีลสิกขา คือการฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัยให้มีสุจริตทางกาย วาจาและอาชีวะ¹² การรักษาศีลตามภาวะของตน เช่น การรักษาศีล 5 ของฆราวาส(ผู้ที่ยังครองเรือนอยู่) การรักษาศีล 227 ของพระภิกษุ เป็นต้น ถือว่าเป็นบันไดขั้นแรกของการปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสอย่างหยาบที่แสดงออกทางกาย(การกระทำ) และทางวาจา(การพูด) เป็นการจำกัดขอบเขตของกิเลส โลภะ(ความโลภ) โทสะ(ความโกรธ) โมหะ(ความหลง)ที่นอนเนื่องอยู่ในจิตเราไม่ให้กำเริบ เช่น กิเลสโลภะที่คอยดลใจให้เราอยากได้อะไรสิ่งนั้นสิ่งนี้และยิ่งการได้มานั้นเป็นการได้มาโดยการลัก การขโมยหรือการโกงเอาของคนอื่นมาเป็นของตนด้วยแล้ว กิเลสโลภะก็จะยิ่งกำเริบลูกกลมหนักขึ้น เหมือนกับการให้เชื้อแก่ไฟ ไฟก็จะยิ่งลูกกลม การรักษาศีลก็คือการป้องกันไม่ให้ไฟ คือ กิเลสลูกกลมโดยการไม่ให้เชื้อแก่มันนั่นเอง

ศีลอาจแบ่งได้ 2 ระดับ คือ

1.ระดับทั่วไป ได้แก่ ระดับธรรมหรือระดับที่ยังเป็นธรรม คือ เป็นข้อเสนอนะสังขยหรือหลักความประพฤติที่แสดง(เทสิตะ)และบัญญัติไปตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่ว เรียกว่ากฎแห่งกรรม ผู้ทำดีทำชั่ว หรือรักษาศีลละเมิดศีลย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตามธรรมดาของเหตุปัจจัยหรือตามกฎแห่งกรรมนั้น

2.ระดับเฉพาะ ได้แก่ ระดับวินัยหรือระดับที่เป็นวินัย คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือ วางแผนหรือกำหนดขึ้น(บัญญัติตะ)ไว้ เป็นทำนองประมวลกฎหมายสำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหมู่คณะหรือชุมชนนั้น โดยเฉพาะผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเภทวินัยนี้ จะมีความผิดตามอาณาของหมู่ชนเข้ามาอีกชั้นหนึ่งเพิ่มจากอกุศลเจตนาที่จะได้รับผลตามกฎแห่งกรรมของธรรมชาติ¹³

อธิจิตสิกขา คือการฝึกอบรมทางจิต การปลุกฝังคุณธรรมสร้างเสริมคุณภาพของจิตและรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิ¹⁴ วิถีเจริญสมาธิในพุทธปรัชญานั้น สามารถจำแนกได้เป็น 2 วิธี คือ สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน¹⁵

¹² พระธรรมปิฎก . พุทธธรรมฉบับขยายความ , หน้า 603.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 604.

¹⁵ ที่มณีกาย ปาฏิภวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 ข้อที่ 379.

1. สมถกัมมัฏฐาน คือการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิ มีอารมณ์เป็นหนึ่ง(เอกัคคตา) ไม่ฟุ้งซ่านหายไปมา เมื่อสมาธิแนบสนิทเต็มที่แล้วจะเกิดภาวะจิตที่เรียกว่า "ฌาน" แบ่งเป็น รูปฌาน คือระดับที่กำหนดเอารูปธรรมเป็นอารมณ์ 4 ชั้นและอรูปฌาน คือระดับที่กำหนดเอาอรูปธรรมเป็นอารมณ์อีก 4 ชั้น รวมเป็น 8 ชั้นเรียกว่า สมาบัติ 8¹⁶

2. วิปัสสนากัมมัฏฐาน คือการฝึกอบรมจิตให้เกิดความรู้แจ้งในภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นด้วยการพิจารณาสิ่งต่างๆ ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ เป็นเหตุให้ถอนจากความหลงผิดยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ ได้

ในวิสุทธิมรรค พระอรรถกถาจารย์ได้รวบรวมวิธีเจริญสมาธิไว้ 40 วิธี โดยจำแนกตามสิ่งที้นำมาเป็นอารมณ์ในการกำหนดทำสมาธิ เรียกว่า "กรรมฐาน 40" ผู้ปฏิบัติจะต้องเรียกใช้ให้เหมาะสมกับความโน้มเอียงแห่งอุปนิสัยของตน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.) กสิณ 10 ได้แก่ การนำวัตถุ 10 ประเภท คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว อากาศ(ช่องว่าง) และแสงสว่าง จัดทำขึ้นในรูปแบบอันเหมาะสมมาเพ่งให้เกิดสมาธิ

2.) อสุภะ 10 ได้แก่ การพิจารณาซากศพในลักษณะต่างๆ 10 ประเภท เช่น ซากศพมีหนองไหล ซากศพที่พอง ซากศพที่มีโลหิตไหล ฯลฯ

3.) อนุสติ 10 ได้แก่ การระลึกถึงอารมณ์ต่างๆ ที่เป็นคุณแก่จิต 10 ประเภท เช่น ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ระลึกถึงคุณของนิพพาน ฯลฯ

4.) อัปมัณฺญา 4 ได้แก่ การเจริญพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

5.) อาหาเรปฏิกูลสัญญา ได้แก่ การกำหนดความเป็นปฏิกูลในอาหาร

6.) ธาตุวิภูฐาน 1 ได้แก่ การพิจารณาร่างกายเป็นธาตุ 4

7.) อรูป 4 ได้แก่ การเพ่งอารมณ์ในรูปฌาน 4¹⁷

อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์¹⁸

¹⁶ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 31 ข้อที่ 60.

¹⁷ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1-2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย , 2512) .

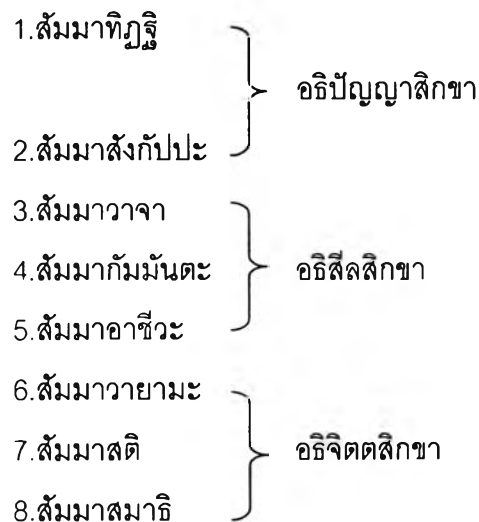
¹⁸ พระธรรมปิฎก , พุทธธรรมฉบับขยายความ , หน้า 604.

ไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือที่เรียกกันสั้นๆ ว่า ศีลสมาธิ ปัญญา นี้ยังสามารถขยายออกไปได้อีกเป็นหลักปฏิบัติ 8 ประการที่เรียกว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค(ทางมีองค์ 8 ประการอันประเสริฐ) หรือมรรคมืดองค์ 8¹⁹ ดังหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในจุฬาทัลลสูตร เป็นการสนทนากันระหว่างวิสาขอุบาสกกับนางธรรมทินนาภิกษุณี ความว่า

ข้าแต่แม่เจ้า ชั้น 3 (คือศีลชั้น 3 – กองศีล,สมาธิชั้น 3 – กองสมาธิ,ปัญญาชั้น 3- กองปัญญา)พระผู้มีพระภาคทรงสงเคราะห์ลงในอริยมรรคมืดองค์ 8 หรือว่าอริยมรรคมืดองค์ 8 พระผู้มีพระภาคทรงสงเคราะห์ลงในชั้น 3

ดูก่อนพ่อวิสาขะ ชั้น 3 พระผู้มีพระภาคไม่ทรงสงเคราะห์ลงในอริยมรรคมืดองค์ 8 ส่วนอริยมรรคมืดองค์ 8 พระผู้มีพระภาคทรงสงเคราะห์ลงในชั้น 3 คือ สัมมาวาจา สัมมาสัมมัชฌิตะ สัมมาอาชีวะ ทรงสงเคราะห์ลงในศีลชั้น 3 สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ทรงสงเคราะห์ลงในสมาธิชั้น 3 สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ทรงสงเคราะห์ลงในปัญญาชั้น 3²⁰

ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนเรื่องไตรสิกขากับคำสอนเรื่องมรรคมืดองค์ 8 สามารถเขียนให้เห็นเป็นแผนภาพ ต่อไปนี้

¹⁹ ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 10 ข้อที่ 299. , มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก พระไตรปิฎกเล่มที่ 12 ข้อที่ 149. หรือ มัชฌิมนิกาย อุปรปณณาสก พระไตรปิฎกเล่มที่ 14 ข้อที่ 704.

²⁰ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก พระไตรปิฎกเล่มที่ 12 ข้อที่ 508.

ขออธิบายความหมายของมรรคแต่ละข้อโดยสังเขปพอให้เป็นที่เข้าใจ ดังนี้

1. สัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ หมายถึงความเห็นชอบที่ถูกต้องตามความเป็นจริงตรงตามสภาวะของธรรมชาติ ได้แก่ ความรู้ในอริยสัจจ์ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) หรือเห็นไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) หรือรู้อกุศลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูลหรือเห็นปฏิจลสัมปบาท

2. สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ หมายถึงความนึกคิดหรือแนวความคิดที่ปลอดโปร่งเป็นอิสระแก่ตนเอง ไม่มีความยึดติดและผูกพันหรือไม่แอบแฝงไปด้วยความชอบใจหรือไม่ชอบใจ ความดำริชอบนี้เป็นผลมาจากความเห็นชอบ(สัมมาทิฏฐิ)มี 3 ประการคือ

- 1.) ความดำริในการออกจากกาม (เนกขัมมสังกัปปะ)
- 2.) ความดำริในการไม่พยายาท (อพยพาทสังกัปปะ)
- 3.) ความดำริในการไม่เบียดเบียน (อวิหิงสาสังกัปปะ)²¹

3. สัมมาวาจา คือการเจรจาชอบ หมายถึงการมีวจีสุจริต 4 ได้แก่ การเว้นจากมุสาวาท คือการพูดเท็จ เว้นจากปิสุณาวาจา คือการพูดส่อเสียด เว้นจากมรสุวาท คือการพูดคำหยาบ และเว้นจาก สัมผัสปลลาปะ คือการพูดเพ้อเจ้อ

4. สัมมากัมมันตะ คือการกระทำชอบ หมายถึงการมีกายสุจริต 3 ได้แก่การเว้นจากการฆ่าหรือการตัดรอนชีวิต เว้นจากการลักทรัพย์หรือถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ให้มาเป็นของตน และเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

5. สัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพชอบ หมายถึงการประกอบสัมมาชีพ และเว้นจากมิจฉาชีพ เช่น การโกง การประจบสอพลอ การปล้นจี้ การบังคับขู่เข็ญ เป็นต้น

6. สัมมาวายามะ คือความพยายามชอบ หมายถึงการมีปธานหรือสัมมัปปธาน 4 ได้แก่เพียรพยายามไม่ให้อกุศลเกิด เพียรพยายามละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป เพียรพยายามเจริญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และเพียรพยายามรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ดำรงอยู่

²¹ ที่ฌนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 10 ข้อที่ 299.

7. สัมมาสติ คือการระลึกชอบ หมายถึงการมีสติปัฏฐาน 4²² ได้แก่ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย(กายนุปัสสนาสติปัฏฐาน) พิจารณาเวทนา(เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน) พิจารณาจิต(จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน)และพิจารณาธรรม(ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน)ให้เห็นตามจริงว่าเป็นแต่เพียงกาย เวทนา จิต ธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา

8. สัมมาสมาธิ คือการตั้งมั่นชอบ หมายถึงการฝึกอบรมจิตให้มีความสงบ ตั้งมั่นแน่วแน่ต่ออารมณ์ที่กำหนดพิจารณา หรือมีอารมณ์เป็นหนึ่ง(เอกัคคตา) ไม่ฟุ้งซ่านส่ายไปมา ดังคำกล่าวของพระสารีบุตรที่ว่า

ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กิสมาคือเป็นใจน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เข้าทุติยฌาน...อยู่เป็นผู้วางเฉย เพราะหน่ายปีติ มีสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วยนามกาย เข้าตติยฌาน...อยู่ เข้าจตุตถฌาน...อยู่ นี้เรียกว่าสมาธิ²³

ไตรสิกขาหรือมรรคมีองค์ 8 พุทธปรัชญาถือว่าเป็นมัชฌิมาปฏิปทา คือเป็นข้อปฏิบัติตามทางสายกลาง ไม่เคร่ง(อึดติดกิลมถานุโยค) หรือหย่อน(กามสุขัลลิกานุโยค)²⁴ จนเกินไป เป็นทางสายตรงที่สุดที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสิ้นกิเลส เมื่อกิเลสดับสนิทแล้วการรับรู้โลกก็จะเป็นการรับรู้ตามความเป็นจริง การดับทุกข์หรือนิพพานก็จะเกิดขึ้นได้ในที่สุด

4.3 บทวิเคราะห์ : ความหมายของ “การรู้ความจริงเกี่ยวกับโลกภายนอก” ในคำอธิบายของพุทธปรัชญา

เท่าที่ได้ศึกษากันมาจนถึงจุดนี้ เราค่อนข้างได้คำตอบที่ชัดเจนแล้วว่าในทัศนะของพุทธปรัชญา มนุษย์สามารถมีความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกภายนอกได้ แต่อย่างไรก็ตามดูเหมือนเราจะ

²² ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 10 ข้อที่ 273 -300. หรือ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ 12 ข้อที่ 131-152.

²³ มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ 14 ข้อที่ 704.

²⁴ สังยุตตนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 19 ข้อที่ 1664.

อึดติดกิลมถานุโยค คือการกระทำตนให้ลำบากด้วยวิธีการทรมานตนเพื่อให้เกิดความหลุดพ้น เช่นการบำเพ็ญตบะต่างๆ ของนักบวชในอินเดีย กามสุขัลลิกานุโยค คือการกระทำตนให้พัวพันหมกมุ่นอยู่ในกามสุข

ยังไม่ได้คำตอบว่า “การรู้ความจริงเกี่ยวกับโลกภายนอก” ที่ใช้ในคำอธิบายของพุทธปรัชญานั้น พุทธปรัชญาใช้ในความหมายใด กล่าวคือ

- (1.) ใช้หมายถึงการรู้ความจริงทั่วๆ ไปในทุกๆ เรื่อง หรือ
- (2.) ใช้หมายถึงการรู้ความจริงเฉพาะบางเรื่อง

เนื่องจากผู้วิจัยมีแนวโน้มที่จะเห็นด้วยกับความเข้าใจแบบที่ (2.) เพราะผู้วิจัยคิดว่าความเข้าใจแบบที่ (2.) นี้ น่าที่จะสามารถนำไปอธิบายเหตุการณ์บางเหตุการณ์ที่มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกเช่นเหตุการณ์ตอนปฐมสังคายนาได้อย่างสอดคล้อง เหมาะสมดีกว่าความเข้าใจแบบที่ (1.) (จะได้แสดงให้เห็นต่อไป) ดังนั้นในบทวิเคราะห์นี้จึงจะเป็นการพยายามเสนอแนวทางการตีความเพื่อสนับสนุนความคิดดังกล่าวนี้

ผู้วิจัยจะขอเริ่มการวิเคราะห์ด้วยการยกข้อความที่กล่าวถึงกระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์ขึ้นมาพิจารณาใหม่อีกครั้ง โดยการพิจารณาครั้งนี้จะมุ่งความสนใจลงไปเฉพาะขั้นของสัญญา ดังนี้

...จักขุวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัยตาและรูป เพราะประชุมธรรม 3 ประการจึงเกิดผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา บุคคลเสวยเวทนาอันใดก็จำ (สัญญา) เวทนาอันนั้น บุคคลจำเวทนาอันใดก็ตริถึง(วิตักกะ) เวทนาอันนั้น บุคคลตริถึงเวทนาอันใดก็เนิ่นช้า (ปปัญจะ)อยู่ที่เวทนาอันนั้น บุคคลเนิ่นช้าอยู่ในเวทนาอันใด ส่วนแห่งสัญญาเครื่องเนิ่นช้า (ปปัญจสัญญา)ก็ครอบงำบุรุษ เพราะเนิ่นช้าอยู่ในเวทนานั้นเป็นเหตุ รูปทั้งหลายที่พึงจะรู้ด้วยตา เป็นอดีตก็ดี เป็นอนาคตก็ดี เป็นปัจจุบันก็ดี...²⁵ (ต่อไปว่าด้วยอายตนะอื่นๆ จนครบ 6 คู่ ใจความอย่างเดียวกัน)

จากข้อความข้างต้น เราจะสังเกตได้ว่าสัญญามีบทบาทในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ถึง 2 ครั้ง สัญญาในช่วงแรกเรียกว่า “สัญญาขั้นต้น” และสัญญาในช่วงหลังเรียกว่า “สัญญาซ้อนเสริม”

²⁵ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ 12 ข้อที่ 248.

สัญญาขั้นต้น คือ ความหมายรู้ลักษณะอาการตามสภาวะของสิ่งนั้นโดยตรง เช่น ความรู้ว่าสีเขียว ขาว ดำ แดง แข็ง อ่อน รส เปรี้ยว หวาน รูปร่างกลม แบน ยาว สั้น เป็นต้น รวมทั้งความหมายรู้เกี่ยวกับบัญญัติต่างๆ ว่าแมว ว่าโต๊ะ ว่าเก้าอี้ ฯลฯ

สัญญาซ้อนเสริม คือ ความหมายรู้ไปตามความคิดปรุงแต่ง หรือตามความรู้ความเข้าใจ ในระดับต่างๆ เช่น หมายถึงว่าสวย ว่าน่าเกลียด น่าชัง ว่าไม่เที่ยง ว่าไม่ใช่ตัวตน เป็นต้น²⁶ สัญญาซ้อนเสริมยังสามารถแบ่งออกได้อีกเป็น "อกุศลสัญญา" และ "กุศลสัญญา"

อกุศลสัญญา คือ สัญญาที่เกิดจากกิเลสปรุงแต่งให้ซับซ้อนหลากหลาย บิดเบือน ออกไปจากความรู้ที่ถูกต้องหรือที่ตรงกับความเป็นจริง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "กิเลสสัญญา"²⁷ หรือ "ปปีญจสัญญา"

กุศลสัญญา คือ สัญญาที่ปราศจากกิเลส เป็นการหมายรู้ที่ตรงตามความเป็นจริง ก่อให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "วิชชาภาคัยสัญญา" คือสัญญาที่ช่วยให้เกิดวิชา²⁸

อกุศลสัญญาเป็นสิ่งที่ควรละ ส่วนกุศลสัญญาเป็นสิ่งที่ควรทำให้เกิดขึ้นดังพุทธพจน์ที่ปรากฏอยู่ในสัญญาสูตร ความว่า

... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 3 ประการนี้ 3 ประการเป็นไฉน? คือ กามสัญญา 1 พยาบาทสัญญา 1 วิหิงสาสัญญา 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 3 ประการนี้แล ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 3 ประการอันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม 3 ประการ เหล่านี้ 3 ประการเป็นไฉน? คือ เนกขัมมสัญญา 1 อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละ กามสัญญา อพยาบาทสัญญา 1 อันภิกษุพึงให้เจริญ เพื่อละพยาบาทสัญญา

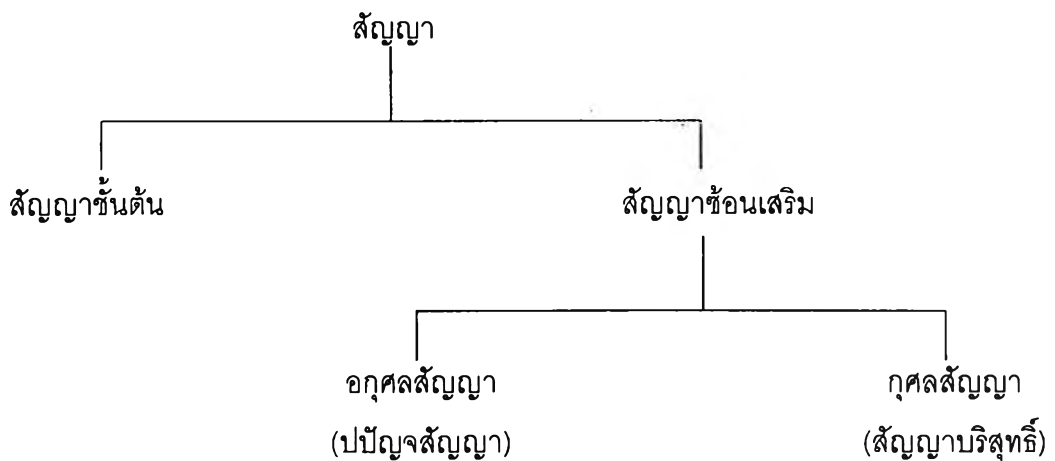
²⁶ พระธรรมปิฎก , พุทธธรรมฉบับขยายความ , หน้า 604.

²⁷ มัชฌิมนิกาย อรรถกถา (ปปีญจสูตร) เล่มที่ 2 ข้อที่ 98 . หรือ สังยุตตนิกาย อรรถกถา (สारัตตปกาสิณี) เล่มที่ 3 ข้อที่ 33.

²⁸ อังคตตรนิกาย ปปัญจกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ 22 ข้อที่ 306.

อวิหิงสาสัญญา 1 อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละวิหิงสาสัญญา ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ธรรม 3 ประการนี้ อันภิกษุพึงให้เจริญ เพื่อละธรรม 3 ประการนี้แล²⁹

กล่าวโดยสรุป สัญญาตามคำอธิบายของพุทธปรชญาณั้นมี 2 ขั้นตอนคือ
สัญญาขั้นต้น และสัญญาชั้นเสริม สัญญาชั้นเสริมก็ยังสามารถแบ่งได้อีกเป็น 2 ชนิด คือ
อกุศลสัญญาและกุศลสัญญา

พุทธปรชญาณอธิบายว่ากระบวนการรับรู้โลกของปุถุชนและของพระอรหันต์จะยังคงมีการ
ทำงานของสัญญาขั้นต้นเหมือนกัน แต่ในขั้นสัญญาชั้นเสริมนั้นจะต่างกัน กล่าวคือของปุถุชน
จะเป็นอกุศลสัญญา ส่วนของพระอรหันต์จะเป็นกุศลสัญญา มีพุทธพจน์ที่เป็นหลักฐานยืนยันว่า
พระอรหันต์ก็ยังคงมีสัญญาอยู่ แต่เป็นกุศลสัญญา ดังนี้

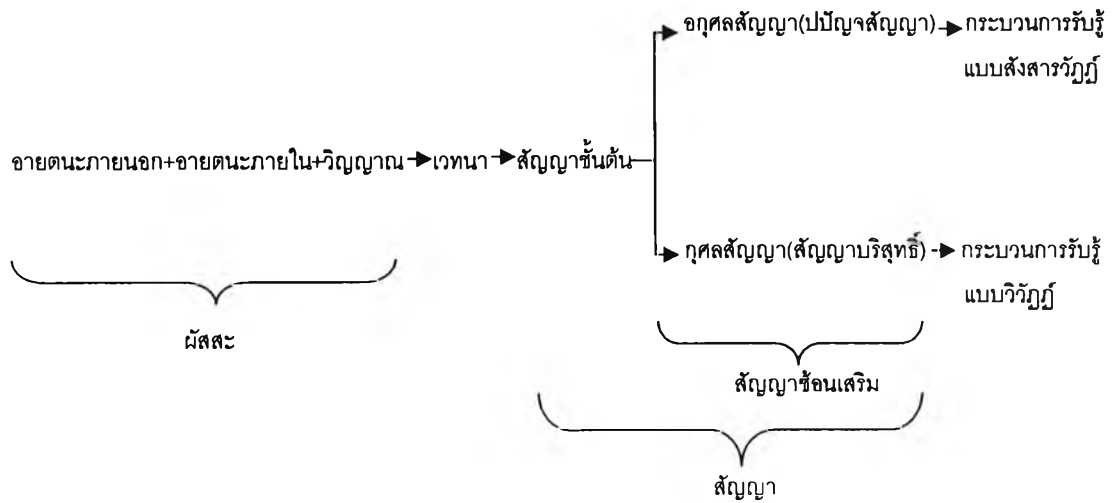
ดูกรอานนท์ ...เมื่อเธอรู้ชัดอย่างนี้ เห็นอย่างนี้จิตย่อมหลุดพ้นแม้จาก
กามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วย่อมมี
ญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้
ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี เธอจึงรู้ชัดอย่างนี้ว่าในญาณนี้ไม่
มีความกระวนกระวายชนิดที่อาศัยกามาสวะ ชนิดที่อาศัยภวาสวะ และชนิดที่
อาศัยอวิชชาสวะ มีอยู่ก็แต่ความกระวนกระวาย คือ ความเกิดแห่งอายตนะ 6
อาศัยกายนี้เอง เพราะชีวิตเป็นปัจฉัย เธอรู้ชัดว่าสัญญานี้ว่างจากกามาสวะ

²⁹ อังคุดตรนิกาย ปัญจกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ 22 ข้อที่ 381.

สัญญาที่ว่างจากภวาสวะ สัญญาที่ว่างจากอวิชาสวะ และรู้ชัดว่ามีไม่ว่างอยู่ที่ คือ ความเกิดแห่งอายตนะ 6 อาศัยกายนี้เอง เพราะชีวิตเป็นปัจจัยด้วยอาการนี้แหละ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่อยู่ในเจโตสมานันต์เลยและรู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในเจโตสมานันต์ อันยังมีอยู่ว่ามี ดูกรอานนท์ แม้อย่างนี้เป็น การก้าวลงสู่ความว่างตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ของภิกษุนั้น³⁰

ดังนั้นแล้ว จากคำอธิบายของพระเมธีธรรมาภรณ์(ประยูร ธมฺมจิตโต) ที่ทำให้เห็นว่ กระบวนการรับรู้โลกแบบสังสารวัฏฏ์(ซึ่งเป็นของปุถุชน) และแบบวิวัฏฏ์(ซึ่งเป็นของพระอรหันต์) มีจุดแยกกันที่ชั้นของสัญญานั้น(ดูหน้า 42) เมื่อเราลงไปดูในรายละเอียดของสัญญาเช่นนี้แล้ว เราจะสามารถกล่าวให้เฉพาะลงไปได้อีกว่า ที่ว่าแยกกันในชั้นของสัญญานั้นคือ สัญญาซ้อนเสริมไม่ใช่สัญญาชั้นต้น เราอาจเขียนแผนภาพแสดงกระบวนการรับรู้แบบสังสารวัฏฏ์และแบบวิวัฏฏ์เสียใหม่โดยเน้นรายละเอียดในชั้นของสัญญา เพื่อให้เห็นจุดแยกกันของทั้ง 2 แบบชัดเจนยิ่งขึ้นได้ดังนี้

ตามแผนภาพข้างต้นหากจะมองในแง่นี้เราจะเห็นได้ว่า สิ่งที่ทำให้พระอรหันต์เป็นพระอรหันต์ก็คือกุศลสัญญา(หรือสัญญาบริสุทธิ์ตามสำนวนของพระเมธีธรรมาภรณ์) การที่ปุถุชนจะกลายเป็นพระอรหันต์ได้นั้นต้องเปลี่ยนอกุศลสัญญาให้มาเป็นกุศลสัญญาโดยอาศัยกระบวนการที่เรียกว่า“ไตรสิกขา” (ในแง่นี้เราอาจนิยาม “ไตรสิกขา” ได้ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอกุศล

³⁰ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ 14 ข้อที่ 341.

สัญญาให้เป็นกุศลสัญญา) ดังนั้นแล้วในทัศนะของพุทธปรัชญา การทำงานของสัญญาชั้นสัญญาชั้นอ่อนเสริมจึงถือได้ว่าเป็นธรรมชาติในส่วนที่เราสามารถเข้าไปจัดการเพื่อให้เป็นไปในแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่งได้(เป็นอกุศลสัญญาหรือกุศลสัญญา)แต่สำหรับสัญญาชั้นต้นพุทธปรัชญาถือว่าเป็นปริยไถยธรรมคือ เป็นกระบวนการตามธรรมชาติที่เราไม่ต้องเข้าไปจัดการอะไรกับมัน เพียงแต่เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้หรือทำความเข้าใจเท่านั้น³¹

สัญญาชั้นต้นตามค่านิยาม ถือว่าเป็นการหมายรู้ในระดับสมมติบัญญัติ คือ รู้ว่าสิ่งที่เรารับรู้นั้นเป็นสิ่งที่นั่นสิ่งนี้ หรือเรียกว่าอย่างนั้นอย่างนี้ตามภาษาที่ชาวโลกกำหนดขึ้นและยอมรับร่วมกัน เพื่อประโยชน์ในการสื่อสาร การหมายรู้ในขั้นนี้จะไม่ก่อให้เกิดสุขทุกข์ขึ้นในชีวิตมนุษย์ ส่วนสัญญาชั้นอ่อนเสริมเป็นการหมายรู้เพิ่มเติมต่อเนื่องออกไปให้หลากหลายซับซ้อน เกิดความรู้สึกต่อสิ่งนั้น จนนำไปสู่ความสุขหรือความทุกข์ การหมายรู้ในขั้นนี้จึงเป็นการหมายรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสุขความทุกข์ในชีวิตมนุษย์ ดังนั้นแล้วการที่พุทธปรัชญาเสนอให้เราเข้าไปจัดการกับสัญญาชั้นอ่อนเสริมโดยที่ไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยวกับสัญญาชั้นต้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าพุทธปรัชญามิได้ห้ามให้มนุษย์หยุดการรับรู้โลกในแง่สมมติบัญญัติ แต่สิ่งที่พุทธปรัชญาให้หยุดคือการปรุงแต่งหรือการให้ความหมายใหม่แก่โลกตามอำนาจของกิเลสตัณหา มีความปรารถนาหรือความรู้สึกแห่งตัวตนเข้าไปเกี่ยวข้องเพราะการรับรู้เช่นนี้จะเป็นสาเหตุแห่งทุกข์

ตัวอย่างน่าจะทำให้เราเข้าใจความแตกต่างระหว่างกระบวนการรับรู้โลกแบบสังสารวัฏฏ์และแบบวิวิฏฏ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น สมมติให้มีคน 3 คน คือ ก. ข. และ ค. ก. เป็นพระอรหันต์ ข. และ ค. ยังเป็นปุถุชนอยู่ ทั้ง 3 คนได้เดินทางเข้าไปในป่าด้วยกันและได้พบสัตว์ชนิดหนึ่ง มีขนปุกปุยสีขาว หูยาว กินพืชเป็นอาหาร เคลื่อนที่ด้วยการกระโดด ฯลฯ คนโดยทั้ๆ ไปเรียกมันว่า "กระต่าย" เมื่อพระอรหันต์ ก. เห็นสิ่งนี้ก็บอกว่า "มันเป็นกระต่าย" ปุถุชน ข. บอกกับตัวเองว่า "กระต่ายน้อย สัตว์เลี้ยงที่น่ารักของฉัน" ส่วนปุถุชน ค. กลับบอกว่า "โธ่ดีจังเรา วันนี้จะได้กินกระต่ายย่างไฟ"

สำหรับพระอรหันต์ ก.	สิ่งที่เห็นนี้เป็น "กระต่าย"
สำหรับปุถุชน ข.	สิ่งที่เห็นนี้เป็น "กระต่ายที่น่ารัก"
สำหรับปุถุชน ค.	สิ่งที่เห็นนี้เป็น "กระต่ายที่น่ากิน"

³¹ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 31 ข้อที่ 58.

จากตัวอย่างนี้เราจะสังเกตได้ว่า การรับรู้โลกภายนอก (กระต่าย) ของทั้ง 3 คนมีการรับรู้ในแง่สมมติบัญญัติเหมือนกัน คือ หมายรู้ว่าสิ่งที่เห็นเรียกว่า "กระต่าย" แต่สิ่งที่ทำให้การรับรู้ของพระอรหันต์ ก. แตกต่างจากปุถุชน ข. และ ค. คือการรับรู้ของพระอรหันต์ ก. นั้นจะไม่มี การปรุงแต่งหรือให้ความหมายด้านความรู้สึกต่อสิ่งที่เห็น ส่วนการรับรู้ของปุถุชน ข. และ ค. นอกจากจะรับรู้สิ่งที่เห็นในแง่สมมติบัญญัติแล้วยังมีการปรุงแต่งให้สิ่งที่เห็นนั้นมีความหมายซับซ้อน หลากหลาย เกิดความรู้สึกต่างๆ นานาเพิ่มขึ้นอีกด้วย

การรับรู้โลกของพระอรหันต์ ก. เป็นกระบวนการรับรู้แบบวิวิฎฐิ เมื่อตากระทบรูป (อายตนะภายใน + อายตนะภายนอก) เกิดความรู้ในเบื้องต้น (วิญญาณ) เรียกการประจวบกันของทั้งสามนี้ว่าผัสสะ การรู้ในขั้นนี้เป็นแต่เพียงว่ารับรู้เท่านั้นแต่ยังไม่รู้ว่าสิ่งที่รับรู้นั้นคืออะไร การรับรู้ในแง่สมมติบัญญัติว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้จะเกิดขึ้นในขั้นของสัญญาขั้นต้น ตรงนี้การรับรู้ของพระอรหันต์จะยังคงเหมือนปุถุชนแต่ในขั้นของสัญญาขั้นต้นเสริมนี้ต่างกัน ในส่วนของพระอรหันต์ การรับรู้ในขั้นนี้จะเป็นกุศลสัญญา คือเป็นการหมายรู้ที่ตรงตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกภายนอกตามธรรมชาติของมัน (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ถือว่าเป็นการรับรู้ในแง่ปรมาตม์ ไม่มีการเอาความรู้สึกแห่งตัวตนเข้าไปผูกพัน ปรุงแต่ง เป็นแต่เพียงสักแต่ว่ารู้เท่านั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า

พาหิยะในกาลใด เมื่อท่านเห็น สักแต่ว่าเห็น เมื่อฟังสักแต่ว่าฟัง เมื่อทราบสักแต่ว่าทราบ เมื่อรู้สึกสักแต่ว่ารู้ ในกาลนั้น ท่านย่อมไม่มี ในกาลใด ท่านไม่มี ในกาลนั้น ท่านย่อมไม่มีในโลกนี้ ย่อมไม่มีในโลกหน้า ย่อมไม่มีในระหว่างโลกทั้งสอง นี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข³²

ดังนั้นแล้วสำหรับพระอรหันต์เมื่อรับรู้โลกภายนอก พระอรหันต์จะมีการรับรู้ทั้งในแง่สมมติบัญญัติและแง่ปรมาตม์บัญญัติ จากตัวอย่างการที่พระอรหันต์ ก. บอกว่าสิ่งที่เห็นคือ "กระต่าย" ถือว่าเป็นการพูดในแง่สมมติบัญญัติและพร้อมกับการรับรู้ในแง่สมมติบัญญัตินี้ พระอรหันต์ ก. ยังเข้าใจความจริงแง่ปรมาตม์อีกด้วยว่าสิ่งที่สมมติเรียกกันว่ากระต่ายนั้น แท้ที่จริงแล้วก็เป็นแต่เพียงกลุ่มของนามรูปที่ประกอบกันขึ้นตามเหตุปัจจัยและต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีอะไรเลยเป็นแก่นสารที่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่นเอาว่าเป็น สัตว์

³² ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท พระไตรปิฎกเล่มที่ 25 ข้อที่ 49.

บุคคล ตัวตน เรา เขา เพราะฉะนั้นแล้วพุทธปรัชญาจึงมิได้ปฏิเสธการรับรู้โลกในแง่สมมติบัญญัติ พุทธปรัชญาเพียงแต่เสนอว่าการรับรู้ในแง่สมมติบัญญัตินี้ควรมาพร้อมกับการตระหนักถึงความจริงของโลกในแง่ปรมาตมด้วย มีพุทธพจน์ตรัสแสดงท่าทีเช่นนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า

...เหล่านี้แลเป็นชื่อตามโลก เป็นภาษาของโลก เป็นโอรสของโลกเป็นบัญญัติของโลก ที่ตถาคตกล่าวแล้วมิได้ยึดถือ³³

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่ขัดแย้งกับโลก แต่โลกย่อมขัดแย้งกับเรา ผู้กล่าวเป็นธรรมย่อมไม่ขัดแย้งกับใครๆ ในโลก สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี แม้เราก็กว่าสิ่งนั้นไม่มี สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกกล่าวว่ามี แม้เราก็กว่าสิ่งนั้นมี³⁴

ภิกษุใดเป็นผู้ไกลจากกิเลส มีกิจทำเสร็จแล้ว มีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งร่างกาย อันมีในที่สุด ภิกษุนั้นพึงกล่าวว่า เราพูดดังนี้บ้าง บุคคลทั้งหลายอื่นพูดกะเราดังนี้บ้าง ภิกษุนั้นฉลาดทราบคำพูดในโลกพึงกล่าวตามสมมติที่พูดกัน³⁵

ส่วนการรับรู้ของปุณฺณ ข. และ ค. นั้นเป็นกระบวนการรับรู้แบบสังสารวัฏฏ์ สัญญาซ้อนเสริมจะเป็นอกุศลสัญญา คือเป็นการหมายรู้ที่บิดเบือนออกไปจากความเป็นจริง มีการปรุงแต่งโดยเอาความรู้สึกแห่งตัวตนเข้าไปผูกพัน ในกรณีของปุณฺณ ข. สิ่งที่เขารับรู้นอกจากจะเป็นกระต่ายแล้วมันยังเป็นสิ่งที่น่ารักน่าพอใจ พร้อมกับการให้ความหมายนี้เขายังคาดหวังอะไรบางอย่างจากกระต่ายตัวนี้อีกด้วย กล่าวคือคาดหวังที่จะได้มันมาไว้เป็นสัตว์เลี้ยงของตน ตอนนี้เองที่เขาได้นำตัวเขาเข้าไปผูกพันกับสิ่งที่เขารับรู้ และถ้าสมมติต่อไปว่าเขาไม่สามารถจับกระต่ายตัวนี้ได้หรือแม้จะจับได้ พอผ่านไปไม่กี่วันปรากฏว่ากระต่ายตัวนี้ได้ตายลงจะด้วยสาเหตุอะไรก็ตาม (อาจเป็นเพราะ ค. แอบมาขโมยเอาไปทำเป็นอาหารมือเย็น) เขาก็จะผิดหวังและเกิดทุกข์กรณีของปุณฺณ ค. ก็เช่นเดียวกันจะต่างก็เพียงแต่ สำหรับปุณฺณ ค. แล้วกระต่ายตัวนี้ไม่ใช่สิ่งที่น่ารักหากแต่เป็นสิ่งที่น่ากิน ส่งผลให้เขาคาดหวังและจินตนาการต่อไปถึงอาหารมือเย็นว่าเป็น

³³ ที่มณิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 9 ข้อที่ 312.

³⁴ สังยุตตนิกาย ขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 17 ข้อที่ 239.

³⁵ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 15 ข้อที่ 65.

กระต่ายย่างไฟอันโอชะและถ้าหากไม่เป็นไปตามที่เขาต้องการ (อาจเป็นเพราะ ข. ไม่ยอมให้เขาเอาไปทำเป็นอาหาร) ความทุกข์ความผิดหวังก็จะเกิดขึ้นกับเขาเช่นเดียวกัน

จากคำอธิบายกระบวนการทำงานของสัญญาอย่างละเอียดข้างต้นนี้ หากเราจะพิจารณาลงไปเฉพาะกระบวนการรับรู้โลกแบบวิวิฎฐิซึ่งเป็นของพระอรหันต์ เราจะพบว่ากระบวนการรับรู้โลกแบบนี้ก็ยังคงมีลักษณะของการพ่วงมากับทฤษฎีของการสังเกตอยู่ เห็นได้จากการหมายรู้ในระดับสมมติบัญญัติที่ยังคงมีสัญญาชั้นต้นคอยทำหน้าที่หมายรู้สิ่งที่เห็นว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้โดยการที่จะหมายรู้ว่าเป็นอะไรนั้นก็ต่ออาศัยการเทียบเคียงประสบการณ์ใหม่ที่รับรู้เข้าไปกับความรู้อันเดิมหรือทฤษฎีเดิมที่เรามีอยู่ก่อนแล้ว (ดูคำอธิบายโดยละเอียดในบทที่ 3)

เมื่อการรับรู้ในระดับสมมติบัญญัติของพระอรหันต์มีลักษณะของการพ่วงมากับทฤษฎีของการสังเกตเช่นนี้ก็หมายความว่าพระอรหันต์นั้นไม่จำเป็นต้องเห็นหรือมีความรู้เกี่ยวกับโลกในระดับสมมติบัญญัติเหมือนกันหรือตรงกันหมดแต่พระอรหันต์อาจเห็นต่างกันออกไปได้ด้วยอย่างเช่น เมื่อพระอรหันต์มองดูภาพหญิงสาวหรือหญิงชราที่อยู่ในหนังสือของแฮนสัน (ดูภาพที่ 2 หน้าที่ 12) สัญญาชั้นต้นก็จะทำหน้าที่หมายรู้ในลักษณะเดียวกันกับของปุถุชน ส่งผลให้พระอรหันต์บางรูปอาจเห็นเป็นภาพหญิงสาว ในขณะที่อีกรูปหนึ่งอาจเห็นเป็นภาพหญิงชราแตกต่างกันออกไปได้ หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง สมมติให้พระอรหันต์ 2 รูปนั่งดูพระอาทิตย์กำลังตกน้ำอยู่ด้วยกัน กำลังรับรู้สิ่งเดียวกัน ภาพบนเรตินาเหมือนกัน คำถามคือพระอรหันต์ทั้ง 2 รูปจำเป็นต้องเห็นหรือมีความรู้ ความเข้าใจต่อสิ่งที่กำลังรับรู้เหมือนกันหรือไม่ คำตอบจะมีอยู่ว่าในแง่สมมติบัญญัติไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ขึ้นอยู่กับว่าสัญญาชั้นต้นจะมีการพ่วงมากับทฤษฎีใดที่มีอยู่ก่อน พระอรหันต์รูปที่หนึ่ง ซึ่งสมมติต่อไปว่าได้เล่าเรียนวิชาดาราศาสตร์มาด้วยระบบคำสอนของทอเลมี (Ptolemy) อาจเข้าใจว่าโลกกำลังหยุดนิ่ง ส่วนพระอาทิตย์กำลังเคลื่อนที่โคจรรอบโลก แต่พระอรหันต์รูปที่สองอาจเข้าใจต่างออกไปว่าโลกต่างหากที่กำลังเคลื่อนที่โคจรรอบดวงอาทิตย์ซึ่งกำลังหยุดนิ่งเพราะพระอรหันต์รูปนี้ได้รับการสั่งสอนวิชาดาราศาสตร์มาด้วยระบบของคอปเปอร์นิคัส (Copernicus) นอกจากพระอรหันต์ทั้งสองรูปจะรับรู้ในแง่สมมติบัญญัติแล้วยังมีการรับรู้ในแง่ปรมาตต์ด้วยซึ่งการรับรู้ในแง่นี้พระอรหันต์จะมีเหมือนกันเพราะในขั้นของสัญญาซ้อนเสริมจะเป็นกุศลสัญญาหรือสัญญาวินิสุทธิ คือไม่มีการปรุงแต่งเอาความรู้สึกว่าเป็นตัวเราของเราเข้าไปผูกพันเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นแล้วในระดับปรมาตต์นี้ พระอรหันต์จะรับรู้ (เห็น) โลกเหมือนกันหรือตรงกันหมดว่าสิ่งที่เห็นนั้นเป็นแต่เพียงกลุ่มของนามรูปที่ประกอบกันขึ้นตามเหตุปัจจัย และต้องตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์

ตัวอย่างของการมีความเห็นความเข้าใจที่ไม่ตรงกันของพระอรหันต์ในเรื่องสมมติบัญญัติ ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเราสามารถอธิบายได้ด้วยแนวทางการตีความดังกล่าวนี้ มีปรากฏอยู่ใน พระวินัยปิฎก ปิฎกจตุตถสังคหะ จุลวรรค อันว่าด้วยเรื่อง ปฐมสังคายนา มีบันทึกเล่าเหตุการณ์ตอนนีไว้ว่า ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ไม่นาน พระมหากัสสปะซึ่งเป็นพระเถระที่มีอาวุโสมากในขณะนั้นได้มีปรารภกับเหล่าพระภิกษุถึงเรื่องการทำสังคายนา โดยท่านได้ยกการกระทำของพระสุภัททวุฒตมบรรพชิต (พระสุภัททะผู้บวชเมื่อแก่) ที่ได้กล่าวจ้วงจาบพระพุทธเจ้าและพระธรรมวินัยของพระองค์ ทั้งๆ ที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปได้เพียง 7 วันเท่านั้น มาเป็นเหตุสมควรให้มีการทำสังคายนา ด้วยเหตุนี้ปฐมสังคายนาในพุทธศาสนาจึงได้บังเกิดขึ้น ณ กรุงราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคธ ในการนี้มีพระภิกษุร่วมทำสังคายนา 500 รูป ล้วนแล้วแต่เป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น มีพระมหากัสสปะเป็นประธานและองค์ปุจฉา พระอุบาลีเป็นองควิศิษณาพระวินัย พระอาณนทีเป็นองควิศิษณาพระธรรม ในตอนสังคายนาพระวินัย ด้วยเหตุที่เมื่อพระพุทธเจ้าจวนจะปรินิพพานได้ทรงมีพุทธานุญาตกับพระอาณนทีให้สงฆ์ถือนสิกขาบทเล็กน้อยได้และตอนนั้นพระอาณนทีก็ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าสิกขาบทเล็กน้อยคืออะไรบ้าง ในที่ประชุมสงฆ์จึงเกิดความคิดเห็นเกี่ยวกับความหมายของ "สิกขาบทเล็กน้อย" แตกต่างกันออกไปเป็น 6 พวก ดังต่อไปนี้

1. พระเถระพวกนี้มีความเห็นว่า เว้นปาราชิก 4 * นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
2. พระเถระพวกนี้มีความเห็นว่า เว้นปาราชิก 4 เว้นสังฆาทีเสส 13 ** นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
3. พระเถระพวกนี้มีความเห็นว่า เว้นปาราชิก 4 เว้นสังฆาทีเสส 13 เว้นอนียต 2 *** นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

---

* ชื่ออาบัติหนักที่ภิกษุล่วงละเมิดแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุมี 4 อย่าง คือ เสพเมถุน ลักขของเขาราคาตั้งแต่ 5 มาสกขึ้นไป ข้ามนุชย์ อดอุตรินุชสธรรม (คือธรรมอันยิ่งของมนุษย์) ที่ไม่มีในตน

** ชื่ออาบัติหนักรองลงมาจากปาราชิก ต้องอยู่กรรมจึงพ้นได้ คือเป็นอาบัติหนัก (คุรุอาบัติ) แต่ก็ยังแก้ไขหรือเยียวยาได้ (สเติกจา) มี 13 อย่าง เช่น ภิกษุแก่งทำน้ำอสุจิคเลื้อน ภิกษุมีความกำหนดอยู่จับต้องกายหญิง เป็นต้น

*** ชื่ออาบัติที่ยังไม่แน่คือยังไม่ระบุชัดเจนไปว่าเป็นปาราชิกหรือสังฆาทีเสสหรือปาจิตติย ซึ่งพระวินัยธรต้องวินิจฉัยมี 2 อย่าง คือภิกษุหนึ่งอยู่ในที่ลับตากับหญิงสองต่อสองและภิกษุหนึ่งอยู่ในที่ลับหูกับหญิงสองต่อสอง

4. พระเถระพวกนี้มีความเห็นว่า เว้นปาราชิก 4 เว้นสังฆาทิเสส 13 เว้นอนิยต 2 เว้น นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30* นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

5. พระเถระพวกนี้มีความเห็นว่า เว้นปาราชิก 4 เว้นสังฆาทิเสส 13 เว้นอนิยต 2 เว้น นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30 เว้นปาจิตตีย์ 92** นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

6. พระเถระพวกนี้มีความเห็นว่า เว้นปาราชิก 4 เว้นสังฆาทิเสส 13 เว้นอนิยต 2 เว้น นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30 เว้นปาจิตตีย์ 92 เว้นปาฏิเทสนียะ 4*** นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย³⁶

เหตุการณ์ในตอนปฐมสังคายนานี้เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นได้เป็นอย่างดีว่าความเห็นความเข้าใจของพระอรหันต์ในเรื่องสมมติบัญญัติยังคงสามารถแตกต่างกันได้อยู่ซึ่งในที่นี้คือเรื่องสิกขาบทเล็กน้อยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรือกำหนดขึ้นเป็นกฎระเบียบข้อบังคับวางไว้ให้ผู้เข้ามาอยู่ในสังคมสงฆ์ต้องปฏิบัติตามเพื่อความสงบเรียบร้อยของหมู่คณะและเหตุที่พระอรหันต์เหล่านี้มีความเห็นเกี่ยวกับสิกขาบทเล็กน้อยแตกต่างกันออกไป ก็สามารถอธิบายได้ว่าเป็นเพราะสัญญาขั้นต้นของพระอรหันต์ยังคงมีลักษณะของการพ่วงมากับทฤษฎีของการสังเกตและเมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่พระอรหันต์เหล่านี้จะมีความเห็นความเข้าใจที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ทฤษฎีที่แต่ละท่านมีอยู่

นอกจากตัวอย่างเหตุการณ์ตอนปฐมสังคายนาแล้ว เรายังสามารถเห็นความแตกต่างในเรื่องความรู้สมมติบัญญัติของพระอรหันต์ได้อีก โดยอาศัยความเข้าใจเรื่อง "เอตทัคคะ" เอตทัคคะคือตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่สาวกผู้มีความเป็นเลิศเฉพาะด้านต่างๆ แต่ละด้านเพื่อเป็นการยกย่อง ตัวอย่างเช่น พระสารีบุตรเป็นเอตทัคคะด้านผู้มีปัญญามาก พระกุมารกัสสปะเป็นเอตทัคคะด้านแสดงธรรมได้งดงามด้วยข้ออุปมา พระนันทกะเป็นเอตทัคคะด้านสอนภิกษุณี

---

* ชื่ออาบัติปาจิตตีย์อันทำให้ต้องสละของ ภิกษุต้องอาบัติประเภทนี้ต้องสละสิ่งของที่ทำให้ต้องอาบัติก่อนจึงจะปลงอาบัติตก มี 30 อย่างเช่น ภิกษุรับจีวรแต่มีนางภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติเว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน ภิกษุแลกเปลี่ยนสิ่งของกับคฤหัสถ์ ภิกษุรื้อผู้นวมลามกที่เขาถวายสงฆ์มาเพื่อตน เป็นต้น

** เรียกเต็ม ๆ ว่าสุทธกปาจิตตีย์ เป็นชื่ออาบัติปาจิตตีย์จัดเป็นอาบัติเบา (ลหุอาบัติ) ฟ้นได้ด้วยการแสดง มี 92 อย่าง เช่น ภิกษุว่ายน้ำเล่น พุดปด ตีมน้ำเมา นั่งในที่แจ้งกับหญิงสองต่อสอง เป็นต้น

*** ชื่ออาบัติเบาอย่างหนึ่งโดยตรงมาจากปาจิตตีย์ มี 4 อย่าง เช่น ภิกษุรับของเคี้ยวของฉันจากมือของภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติด้วยมือของตนมาบริโภค เป็นต้น

³⁶ พระวินัยปิฎก ปัญจสตกชั้นธกะ พระไตรปิฎกเล่มที่ 7 ข้อที่ 614 - 621.

500 รูป ให้ได้บรรลุพระอรหัตต์พร้อมกัน พระมหากัจจายนะเป็นเอตทัคคะด้านขยายความย่อให้พิสดาร พระโสณกุฎิกัณณะเป็นเอตทัคคะด้านกล่าวธรรมด้วยถ้อยคำไพเราะ พระทัฬหะเป็นเอตทัคคะด้านการจัดเสนาสนะ เป็นต้น³⁷ การที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระอรหัตต์บางรูป ให้เป็นเอตทัคคะเช่นนี้ ย่อมมีนัยยะบ่งบอกไว้ค่อนข้างชัดเจนว่า พระอรหัตต์ซึ่งเป็นบุคคลในอุดมคติของพุทธศาสนานั้น ไม่จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสมมติบัญญัติตรงกัน หรือเหมือนกันหมด(เท่ากัน) เพราะถ้าหากพระอรหัตต์มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสมมติบัญญัติตรงกันหรือเหมือนกันหมดเช่นนี้แล้วละก็ การยกย่องให้พระอรหัตต์บางรูปมีความเป็นเลิศในด้านใดด้านหนึ่งเหนือกว่าพระอรหัตต์รูปอื่นๆ ก็จะมีไม่ได้ ดังนั้นแล้ว ความเข้าใจเรื่องเอตทัคคะนี้จึงเป็นอีกหนึ่งหลักฐานที่ยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าในทรรคนะของพุทธปรัชญา พระอรหัตต์ก็ยังคงมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสมมติบัญญัติที่แตกต่างกันได้อยู่

เท่าที่เราได้วิเคราะห์ผ่านกันมาจนถึงจุดนี้ เราจะสังเกตได้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว ตามคำอธิบายของพุทธปรัชญาที่บอกว่ากระบวนการรับรู้โลกแบบวิวิธภูมิเป็นกระบวนการที่สามารถนำมนุษย์ไปสู่ความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกภายนอกได้นั้น พุทธปรัชญาหมายเอาเฉพาะความรู้ในแง่ปรมาตต์ที่เกี่ยวกับการดับทุกข์ คือเรื่องที่อยู่แล้วทำให้ความทุกข์ที่มนุษย์ต้องเผชิญอยู่ในชีวิตดับลงเท่านั้น ไม่ใช่หมายเอาในทุกๆ เรื่อง ดังนั้นแล้วการที่พุทธปรัชญายืนยันว่า มนุษย์สามารถมีความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกภายนอกได้นั้น จึงเป็นการพูดที่ใช้ในความหมายเฉพาะ กล่าวคือ เฉพาะความรู้ในแง่ปรมาตต์หรือความรู้ที่เกี่ยวกับการดับทุกข์เท่านั้น และดูเหมือนว่าพุทธปรัชญาเองก็ไม่ได้รู้สึกเดือดร้อนหรือเห็นความจำเป็นอะไรที่มนุษย์จะต้องไปรู้ในทุกๆ เรื่อง มีพุทธพจน์ที่กล่าวแสดงท่าทีเช่นนี้ของพุทธปรัชญาไว้อย่างชัดเจน ในคราวที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ สีสป่าวัน (ป่าประดู่ลาย) ท่ามกลางเหล่าภิกษุสงฆ์สาวกของพระองค์ ครั้นนั้นพระองค์ทรงหยิบใบประดู่ลายที่ร่วงอยู่บนพื้นมากำไว้ในพระหัตถ์เพื่อทรงแสดงให้เห็นว่าพระภิกษุเห็นว่าความรู้ที่พระองค์มีเปรียบได้กับใบไม้ที่อยู่บนต้นแต่ความรู้ที่พระองค์ทรงนำมาสอนซึ่งเป็นความรู้ที่เราในฐานะมนุษย์จำเป็นต้องรู้เปรียบได้เพียงใบไม้ในกำพระหัตถ์เท่านั้น เราจะเห็นได้ว่าในทัศนะของพุทธปรัชญา ความรู้ที่มนุษย์จำเป็นต้องรู้นั้นมีจำนวนเพียงน้อยนิดเมื่อเทียบกับความรู้อย่างอื่นที่มนุษย์ไม่จำเป็นต้องรู้ ผู้วิจัยจะขอจบบทวิเคราะห์หลังด้วยพุทธพจน์ที่ว่านี้

³⁷ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ 20 ข้อที่ 146.

...ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วมิได้บอกเธอทั้งหลายมาก ก็เพราะเหตุไร เราจึงไม่บอก เพราะสิ่งนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์มิใช่พรหมจรรย์เบื้องต้น ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ นิพพาน เพราะเหตุนั้นเราจึงไม่บอก ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งอะไรเราได้บอกแล้ว เราได้บอกแล้วว่า...นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ก็เพราะเหตุไรเราจึงบอกเพราะสิ่งนั้นประกอบด้วยประโยชน์เป็นพรหมจรรย์เบื้องต้น ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่าย...นิพพาน เพราะฉะนั้น เราจึงบอก ดูกรภิกษุทั้งหลายเพราะฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงกระทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ฯ³⁸

---

³⁸ สังยุตตนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 19 ข้อที่ 1712-3.